

писи в переходах древньої святині. Потім разом із Щусевим розробляв ескізи комплексу на Козацьких могилах у Пляшовій. Здійснено лише частину із цього проекту, а саме, розписи Георгіївської церкви, де, зокрема, Іжакевич створив унікальний образ Христа Спасителя.

Розписи Рильського духовного училища, храму в Краснодарі, собору нинішнього Дніпропетровська — це багато сотень ескізів та персональних виконань.

На дев'ятому десятку літ Іжакевич пише образ священномученика Макарія для однойменного храму в Києві. Господь дав йому сили та зберіг тверду

руку й гострий митецький зір, про що свідчать майстерно написані образи для кіотів цього храму. Писались ті ікони за дуже несприятливих обставин тогочасного ставлення держави до іконопису. Потрібно було це робити "підпільно". Щодня митець їхав з дому на Куренівці на Шулявку, на Борщагівську, 135, де й виконував замовлення, ховаючись за воротами приватного будинку.

Зберіг Іван Сидорович здатність високопрофесійно працювати аж до своїх 98 років. Залишилась на мольберті недописана велика картина "Декабристи в Забайкаллі". Згадаймо і його ілюстрації до "Енеїди", виконані

з таким розмахом, що, здається до майстра повернулась знову молодість, а було це вже після закінчення робіт для Макаріївського храму.

Залишився сиротливий будинок на Бондарському провулку, 11, де нам, родичам, так і не вдалося організувати музею, хоч і було колись прийнято рішення міськради. Та й меморіальна дошка є лише на новому будиночку в кінці садиби, що збудував Іжакевич на десятому десятку літ...

Добре було б, аби в одному з багатьох приміщень Києво-Печерської Лаври організували хоча б кімнату-музей видатного митця.

Людина семи талантів

Наталія Булаєвська

До 140-річчя від дня народження С. П. Яремича

Степан Петрович Яремич — видатний мистецтвознавець, художник, знавець реставраційної справи, художній критик, письменник, редактор, педагог. Як мовиться, володів щонайменше сімома талантами. У документах ряду архівів, музеїв, бібліотек вражає висока оцінка цієї багатогранної особистості найславетнішими інтелектуалами.

Його називали найвидатнішим, блискучим знавцем мистецтва, додаючи слова "яких нараховуються одиниці", людиною енциклопедичних знань, першокласним діячем культури. А директор Державного Ермітажу академік Борис Піотровський (1908–1990) відзначав: "С. П. Яремич — цілковито значуща, цікава і колоритна фігура у художньому світі" [1]. Степан Петрович завдяки природним здібностям, знанням, постійній цілеспрямованій праці опинився в числі перших трьох співробітників

Портрет Степана Яремича. 1900.
Із фондів Національного художнього музею України.

з плеяди Ермітажу, яким присвоєно звання професора цього мистецького закладу світового значення. Безпосередньо пов'язав свою долю з Ермітажем із 1918 року: 11 жовтня був обраний членом його ради, а 28 жовтня – хранителем рисунків і гравюр. Як фахівця високого класу його цінили і в інших провідних музейних та наукових установах: був членом ради Державного Російського музею, членом правління Академії історії матеріальної культури.

В архіві Ермітажу зберігається лист-запрошення на його ім'я від 10 грудня 1924 р., надісланий Андрієм Вінницьким, директором Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Г. Шевченка. У ньому йдеться: "...я і всі трудівники на культурній ниві у Києві, знаючи Вашу багаторічну працю в галузі мистецтва, просимо Вас погодитися зайняти посаду директора Ханенківського музею"[2].

З ним постійно радилися Микола Біляшівський, директор Київського музею старожитностей і мистецтв, Карл Болсуновський, дійсний член Київського товариства старожитностей і мистецтв. Фонд С. П. Яремича в архіві Ермітажу нараховує 31 лист першого адресата і 15 листів другого.

Як до талановитого експерта до нього постійно зверталися щодо оцінки того чи іншого твору мистецтва. Після лютневої революції 1917 р. С. П. Яремич бере участь у нараді діячів культури, яка відбувалася за ініціативою та на квартирі Максима Горького. Йому одному з перших після жовтневих подій надходить урядова телеграма із запрошенням прийти до Зимового палацу на конференцію художніх комісій колишнього Міністерства двору. Він відгукнувся і багато зробив у

Титульний лист до часопису "Археологическая летопись Южной России". Автор С. Яремич

виявленні та врятуванні пам'яток мистецтва у покинутих палацах та особистих зібраннях. Вагомим було його слово у пресі на захист художньої спадщини минулого, який нерідко тоді пришивався ярлик "продукт буржуазії".

Післяреволюційний період характерний був і тим, що на ринках почали з'являтися предмети мистецтва із колишніх багатих сімей. Існувала реальна загроза їхнього розпорошення та вивезення за кордон. Степан Петрович перший задумався над цим фактом і запропонував Товариству заохочування художників закуповувати особливо цінні речі для поповнення державних музеїв. За розробленою ним же програмою були організовані художні аукціони і введені друковані каталоги. У відділі рукописів Російської Національної бібліотеки (м. Санкт-Петербург) у фонді №399, од. зб. №125 є копія повідомлення 1934 р. голови комітету популяризації художніх видань Івана

Степанова (1857–1941), в якому наводиться відгук Альфреда Кубе (1886–1942), завідувача відділу середньовічного мистецтва Ермітажу про діяльність С. П. Яремича у перші післяреволюційні роки: "Продивився каталоги номер за номером: які речі, які імена. Всі придбання Комітету, разом узяті, могли б самі собою скласти чудовий музей"[3].

Велика заслуга Степана Петровича у налагодженні реставраційної справи. Очливши у 1928 р. реставраційну майстерню Ермітажу, він організував планомірний догляд за картинами, налагодив своєчасну їх профілактику. Водночас був прибічником якомога меншого втручання у

життя картин і дбайливого до них ставлення, насамперед, реставраторів. До такого висновку прийшов значно раніше. У матеріалі "Про реставрацію картин", датованому 1916 р., на питання ним же поставлене: "Що таке реставратор за покликанням?" – відповів: "Це передусім артист у всеозброєнні своєї майстерності, який не тільки обдарований розумінням всього розмаїття художніх технік, але й людина, котра до кожного художнього твору торкається обережно, ніжною і турботливою рукою, і в якій свіжість і безпосередність стосовно предметів мистецтва ніколи не послаблюється" [4].

Ця невеличка цитата доводить ще й те, що Степан Петрович майстерно викладав свої думки на папері. Його друкують у "Кіевской старине". Він співпрацює у журналах "Мир искусства", "Художественные сокровища России". У 1910 р. приймає запрошення відомого у Києві видавця Василя Кульженка редагувати журнал "Искусство и печатное дело" і виводить

його у число кращих. У 1912 р. очолює художній відділ новоствореної газети "Русская молва" у Петербурзі. На замовлення редактора А. Дайо паризького журналу "L'art et les artistes" ("Мистецтво і художники"), досконало володіючи французькою, написав у 1913 р. історичний огляд вітчизняного живопису для французького читача.

З-під його пера у 1911 р. вийшла унікальна монографія "Михайло Олександрович Врубель", яка й досі вважається неперевершеною. Він — автор статей про художника і прославленого педагога Павла Чистякова, художників Валентина Серова, Костянтина Сомова, Віктора Замирайла, художника, захисника культурних цінностей Миколу Реріха, про зарубіжних майстрів — фламандського Рубенса, голландського Рембрандта, англійського Доу та інших. Степану Петровичу постійно турбує проблема збереження традицій у мистецтві. Це йому вдається переконливо довести на прикладі французьких художників у статті "Класики і романтики на виставці "100 років французького мистецтва", підкресливши, що їхня майстерність народжується на основі засвоєння ними багатих традицій.

У 1930 році опрацював і видав із вступною статтею переписку Льва Толстого із художником Миколою Ге. Особисто знав титана слова і на його запрошення у 1897 році десять днів гостював у Ясній Полянці. Під час цієї зустрічі поважний літератор обговорював з молодим художником мистецькі проблеми. А Степан Яремич зробив зарисовки олівцем Л. М. Толстого, котрі зберігаються у фондах Державного Ермітажу і Державного Російського музею (м. Санкт-Петербург).

Степану Петровичу належить велика дослідницька пра-

ця впродовж 1924–1934 років (близько двадцяти друкованих аркушів) "Російська Академічна художня школа у XVIII ст.", у якій ним особисто написано три розділи і наведено понад 1000 приміток [5].

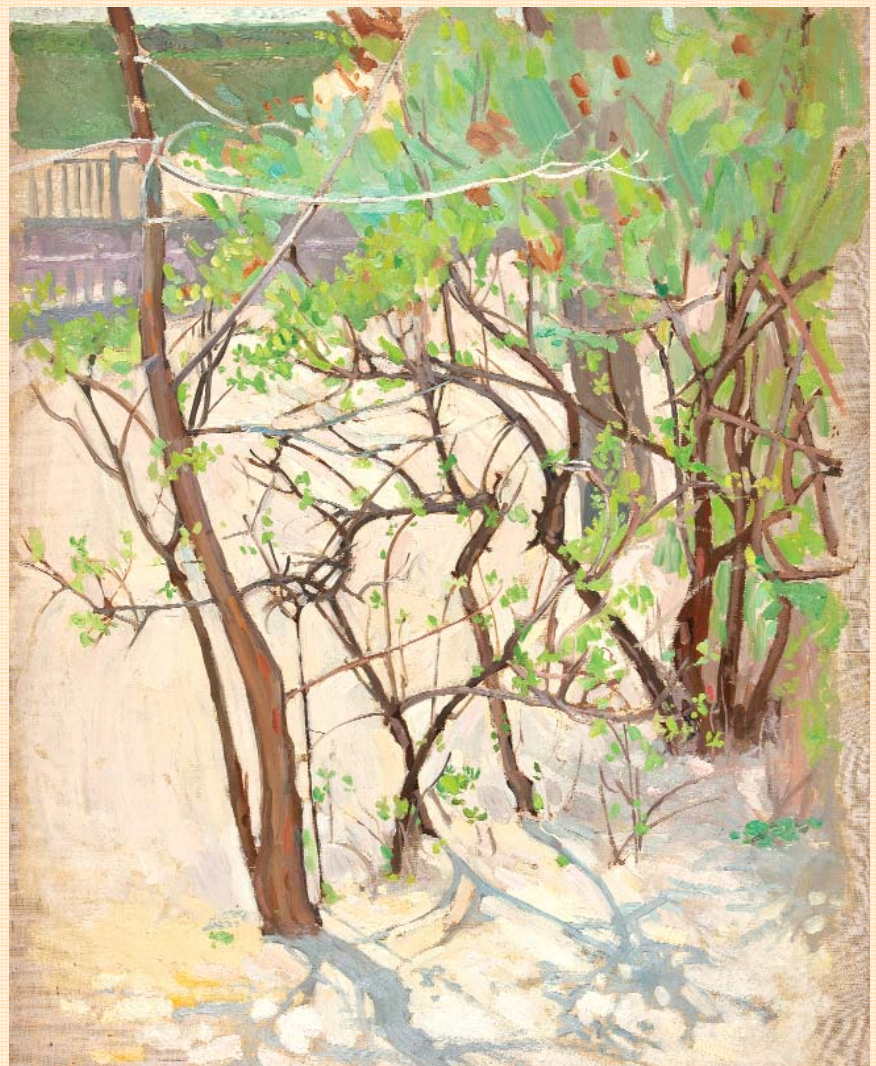
Незважаючи на зайнятість науковою, експертною, музейною, літературною діяльністю, мав досягнення і як художник. За неповними даними, 45 картин і близько 300 акварелей та рисунків — така спадщина майстра. На творчість його надихала, передусім, природа і творіння людського розуму та рук — пам'ятки історії і культури.

Це відчуває і глядач. Мені приємно було знайомитися в Ермітажі із зібранням акварелей і рисунків С. П. Яремича (папка №52), на яких зображені пей-

зажі Санкт-Петербурга і Парижа, квіти (гладіолуси, мальви, флокси, чорнобривці) для серії листівок. У фондах Державного Російського музею чудове враження розкоші природи залишає одне з перших художніх полотен "Зелень" (ліщина в саду М. М. Ге).

У Національному художньому музеї України цікавою є пейзажна картина "Вид на Дніпро з Княжої гори".

Знаменитий С. П. Яремич і як колекціонер. Для нього колекціонування — це подвижницька праця на благо науки і культури, а не для власного задоволення і збагачення. Завдяки невтомним пошукам йому вдалося, як зазначав відомий живописець і графік, один із засновників і теоретик об'єднання

С. П. Яремич. Весняний пейзаж. 1900. П., м.

С. П. Яремич. Вид Венеції.
Собор Св. Марка. 1908. П., м.

С. П. Яремич. Петербурзький
пейзаж. Ескіз. Поч. ХХ ст. П., м.

зичною сільською працею, зате мав великий потяг до малювання і читання. Батько його, Петро Власович, теж був багато обдарованою від природи людиною: гарно співав, грав на скрипці і був майстром на всі руки. У дитинстві навіть змайстрував собі маленьку скрипочку і так захопився грою, що забув про все на світі, а також про волів, яких пас. За цим заняттям застав його батько Влас Миколайович і на друзки розбив саморобний інструмент. Ці болючі переживання власного дитинства примусили його задуматися над долею свого сина. Отож, не заперечував, коли 13-річний Степанко у 1882 році після завершення літніх польових робіт попросив дозволу піти разом з ним на прощу до Києва. Батько вирішив, що спробує прилаштувати у Лаврі свого сина на навчання. Так і вчинили. Спочатку зайшли до живописної майстерні. Але у ній не виявилось вільного місця. Хтось порадив їм піти до позолотної майстерні.

“Мир искусства” Олександр Бенуа (1870–1960), “зібрати у повному розумінні слова музей, який охоплює всі століття, починаючи з XVI-го, і майже всі школи, у тому числі таку недоступну щодо цін – французьку” [6].

Степан Петрович збирав як шедеври знаменитостей, так і твори напівзабутих художників. Прикладом може бути пейзаж Джованні Домініко – учня Клода Лоррена.

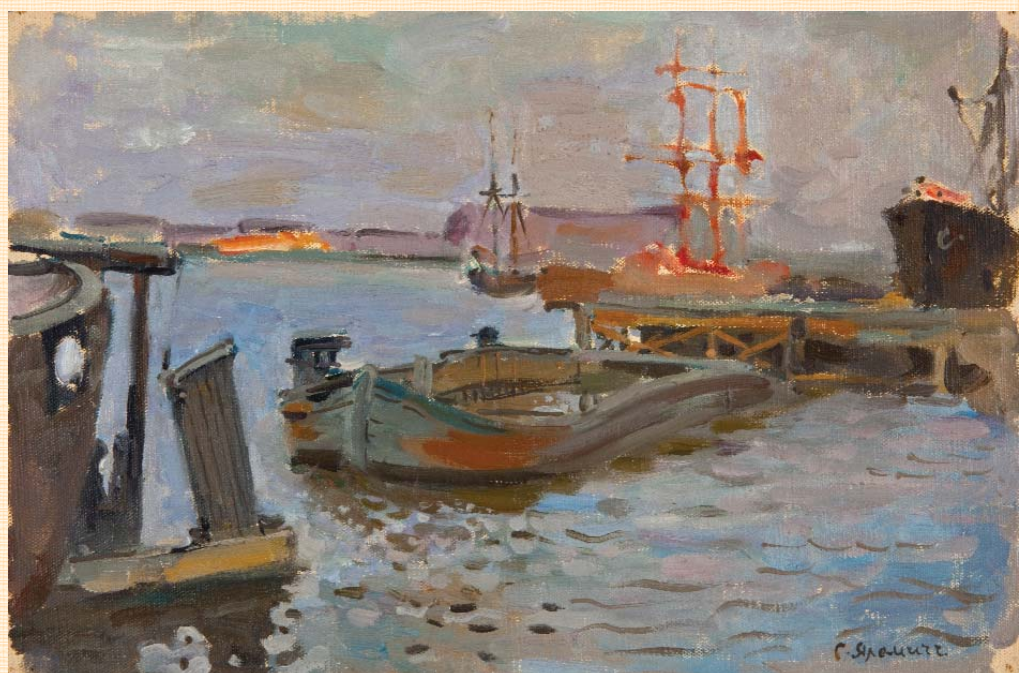
Приваблював до себе Степан Петрович Яремич і своїми чеснотами – щедрістю душі, любов'ю до людей. Завжди щиро ділився знаннями і набутим досвідом, тому не один із його соратників радів із зустрічей з ним. Художник-графік Дмитро Митрохін (1883–1973) писав у своєму спогаді “Учитель на все життя...”: “Зустрічі й бесіди з ним – це найкращі дні мого життя. Вони стали для мене свого роду університетом” [7]. І подібних відгуків збереглося чимало.

А скільки разів у скрутний час він допомагав друзям. Міг навіть, піддаючи небезпеці своє здоров'я, годинами сидіти біля ліжка хворого. Олександр Бенуа так висловився про свою співпрацю і дружбу з Степаном Петровичем: “Яремич – один з

найчудовіших і приємних людей, котрих я коли-небудь зустрічав у житті” [8].

Де ж виростав цей геній, де здобував перші знання, навчався високим людським якостям?

Народився 3 серпня 1869 р. у селі Галайки тодішнього Тарашанського повіту Київської губернії (нині Тетіївського району Київської області) [9]. Про своє нелегке дитинство не любив розповідати, тому мало знаємо про цей період його життя. Відомо тільки, що він, слабосильний і мрійливий хлопчина, не міг справлятися з важкою фі-

Проте і там не почули нічого втішного. І все-таки вигляд бідно одягненого хлопчини з блідим обличчям і розумним, допитливим поглядом розчулив керівника майстерні, і він прийняв його на допоміжні роботи. Ті, хто бажав, у вільний час могли там і малювати. Степанко сильно цього прагнув і незважаючи на всілякі труднощі, через п'ять років врешті потрапляє до Київської рисувальної школи Миколи Мурашка, у якій навчається впродовж семи років – із 1887 по 1894.

Цілеспрямованість у досягненні мети і природний дар дають свої результати. Здібного учня помітив художник Микола Ге. Майстер живопису настільки проинявся турботою про здібного юнака, що запросив його до себе на хутір Плиски на Чернігівщині. Там юний художник п'ять років проводить літні сезони і пише етюди на пленері під керівництвом самого Миколи Миколайовича.

Згодом на його шляху зустрівся геніальний Михайло Врубель, під керівництвом якого наприкінці 90-х років XIX ст. бере участь у створенні чудових орнаментів Володимирського собору Києва. Хто ними милуватиметься, то має знати: над ними попрацювала рука і нашого земляка, прізвища якого, на жаль, немає серед переліку імен художників на меморіальній дошці у соборі.

Микола Ге і Михайло Врубель були його вчителями, порадиниками, наставниками. У своїй "Автобіографії", написаній уже наприкінці життя – у 1936 році (помер 14 жовтня 1939), Степан Петрович зізнається: "Зближення з цими художниками мало величезний вплив на вироблення мого художнього світогляду" [10].

За порадою Михайла Врубеля у 1900 р. С. П. Яремич їде до Петербурга, де ще наполегливіше працює над вдосконаленням майстерності.

З 1904 по 1907 живе у Парижі. Там, відвідуючи художні центри мистецтва – Національну бібліотеку, Лувр та інші, збагачується знаннями про живописну культуру. У Парижі бере участь у виставці "Два століття російського мистецтва".

Зиму 1908–1909 рр. проводить у Венеції, де проходить ще одну школу живопису, вивчає майстрів Відродження.

У 1911, 1913 роках мав поїздки до Риму, Феррари, Мілану. Все це його збагачувало як митця. І, взагалі, удосконалює свій фаховий рівень постійно, де тільки буває.

Степан Петрович Яремич тривалий час працював далеко від Києва. Але від рідного краю, де народився, його віддаляли тільки відстані. У думках завжди жив, а в серці носив його. Про це свідчать і творчість, і турбота про свою "альма-матер" – київську Лавру [11–12], і навіть те, що ніколи не розлучався з книгами, котрі нагадували йому про Київ.

С. П. Яремич (?). Портрет молодої жінки. Поч. XX ст. П., м.

Як же вшановують видатного митця і чудову людину земляки? На превеликий жаль, його ім'я майже забуто. Ані у Києві, ані у Тетіївському районі ніщо про нього не нагадує. Немає тут ні вулиці на його честь, ні музею, не кажучи вже про засоби монументального увічнення пам'яті.

Тож велику зацікавленість у громадськості викликала науково-практична конференція "Мистецтвознавець. Художник. Людина", ініційована двома Київськими обласними організаціями – Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (голова – Народний депутат України Остап Семерак) і Національної спілки краєзнавців України (голова – професор кафедри новітньої історії України Київського Національного університету ім. Тараса Шевченка Григорій Савченко). Конференція відбулася 29–30 вересня 2009 року. Завершальним акордом роботи конференції 29 вересня стало відвідання Кирилівської церкви, де її учасники оглянули унікальні фрески XII ст. і слухали розповідь заступника директора Національного за-

■ знаменні дати

повідника “Софія Київська” Ірини Марголіної на тему “Оцінки Степаном Яремичем живопису Михайла Врубеля у Кирилівській церкві”. 30 вересня конференція проходила безпосередньо у Тетіїві та у с. Галайки Тетіївського району. Подією дня стало відкриття меморіальної дошки на приміщенні Галайківського будинку культури, на якій зазначено, що у селі Галайки народився і провів дитячі роки класик мистецтвознавства, художник, професор Ермітажу Степан Петрович Яремич. Цьому дієво посприяла Згурівська районна організація Товариства охорони пам’яток (голова Галина Щур), подбавши про виготовлення пам’ятної дошки.

Слід відзначити щиру допомогу у підготовці до проведення науково-практичної конференції Державного Ермітажу і Державного Російського музею (м. Санкт-Петербург), редакції журналу “Русское искусство” (м. Москва).

Джованні Домініко. Пейзаж. (Збірка С. Яремича).

Ван Дейк. Портрет Альваро де Базана, маркіза де Санта-Круз. (Збірка С. Яремича).

1. *Пиотровский Б. Б. Из Эрмитажной плейды. Предисловие к неизданному сборнику “С. П. Яремич об искусстве”, май 1986 г. Степан Петрович Яремич. Оценки и воспоминания современников. Статьи Яремича о современниках. Сборник // Сост. И. И. Выдрин, В. П. Третьяков. — СПб.: Издательство “Сад искусств”, 2005, т. 1, С.12. Далее — Сборник. Степан Петрович Яремич.*
2. *АДЕ, ф.7, оп. 1, од. зб. 231.*
3. *ВР РНБ, ф. 399, од. зб.125.*
4. *Яремич С. П. О реставрации картин. — М., — 1916, С. 30.*
5. *Выдрин И. И. Хронология жизни и творчества С. П. Яремича. Сборник. Степан Петрович Яремич, т. 1, С. 242.*
6. *Бенуа А. Н. О коллекции рисунков Степана Петровича Яремича. Степан Петрович Яремич. Сборник // Сост. В. П. Третьяков. СПб.: Крига, Сад искусств, 2009, т. III., С. 253.*
7. *Митрохин Д. И. Учитель на всю жизнь. Сборник. Степан Петрович Яремич, т. 1, С. 93–96.*
8. *ВР ДРМ, ф.137, оп.П, од. зб.12.*
9. *Митці України. Енциклопедичний довідник. — К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1992.*
10. *Яремич С. П. Автобіографія. Сборник. Степан Петрович Яремич, т. 1, С. 36.*
11. *Яремич С. П. Памятники искусства XVI и XVII ст. в Киево-Печерской лавре // Киевская старина, 1900, № 6, С. 379–390.*
12. *Яремич С. П. Еще о памятниках искусства Киево-Печерской лавры. Киевская старина, 1900, № 10, С. 180–188.*

Зображення картини італійського художника Джованні Домініко “Пейзаж” подається із збірника: Степан Петрович Яремич: Переписка С. П. Яремича и А. Н. Бенуа. Стаття А. Н. Бенуа “Собрание рисунков С. П. Яремича”. Стаття С. П. Яремича и другие материалы // Сост. В. П. Третьяков. СПб.: Крига; Сад искусств, 2009. — т. III., 354 с.

Фото картин С. П. Яремича — із зібрання Державного Ермітажу (м. Санкт-Петербург).